

Culturological aspects of the development of methodological approaches to teaching literature at secondary school, as well as at higher education establishment, contribute to the solution of numerous theoretical and methodological problems. Literary criticism and literature teaching methodology are mutually enriched; literary work study prospects are expanded; the connections between the perception of a literary work, its interpretation, analysis and students' individual work is deepened. Finally, the new type of teacher-and-student relationship is formed.

Key words: *educational environment, educational dialogue, culturological discourse, methodological approaches, learner-centered teaching, methodical principles.*

УДК [82-1+37.01](378)

Юлія Москвич

ЗНАЧЕННЯ ПОЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ФОРМУВАННІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТА

У статті розглянуто сучасні аспекти розвитку та функціонування освітньої сфери України, підкреслено значущість такої дисципліни, як українська література, у підготовці та вихованні духовно багатой, обдарованої, інтелектуальної молоді. У дослідженні визначено роль поетичного світосприйняття у процесі набуття літературної обізнаності студентом, запропоновано варіанти опанування знань із літератури у вищих закладах негуманітарного профілю.

Ключові слова: *гуманізм в освіті, література, поетичне світосприйняття, компетенція, компетентність.*

Вступні зауваги. Однією з ключових ознак сучасної системи освіти в Україні виступає її гуманістична спрямованість, що покликана впливати на самоідентифікацію та формування високоморальних цінностей майбутнього покоління розбудовників молоді держави. Враховуючи орієнтацію національного освітнього процесу не лише на розвиток розумових та фізичних здібностей особистості, а й на виховання її духовності, людяності, становлення інтелекту й таланту, варто підкреслити значущість компетентнісного підходу в контексті вищої освіти в Україні.

Серед основних вимог, які висувуються до сучасної фахової підготовки майбутнього спеціаліста, провідне місце посідають ті, що забезпечують не лише його вільне входження у фахову сферу, а й соціальну адаптацію, здатність розв'язувати особистісно-професійні питання гуманним способом. Набуття таких навичок, зокрема, здійснюється через літературознавчу компетенцію, що зберігає й інтегрує усний та писемний людський досвід у сферу його практичного застосування наступним поколінням.

Зважаючи на зацікавленість сучасної освіти в компетентнісному підході та відсутність всебічного й ґрунтовного аналізу зазначеного напрямку, у цій роботі зосереджено увагу на одному з важливих шляхів опанування літературознавчої компетенції, реалізованому у вищій школі.

Актуальність статті полягає у вивченні поетичного світосприйняття як значущого фактора у формуванні літературознавчої обізнаності студентів, що до сьогодні залишався поза цікавістю дослідників культурно-освітнього процесу в Україні.

Перспективною ця розвідка є і в тому плані, що її практичні результати уможливають вивчення літератури не лише у вищих філологічних закладах, а й в освітніх установах, що готують фахівців з економічних, технічних, юридичних спеціальностей.

Останнім часом гуманітарна сфера все частіше інтегрує результати різних наукових галузей, досліджуючи поставлену проблему. Це обумовлено прикладним характером більшості сучасних питань. Тому і в нашій статті ми спираємось на наукові публікації з аналізу компетентнісного підходу таких педагогів і психологів, як О. Бондар, Н. Глузман, Л. Даниленко, Н. Мурована, Л. Пуховська, С. Сисоева, В. Сластьонін та ін. Розглядаючи становлення поетичного мислення, не можна залишити поза увагою розробки як українських, так і закордонних лінгвістів та літературознавців: Б. Ейхенбаума, Ю. Лотмана, Я. Мукаржовського, Б. Томашевського, А. Ткаченка, В. Шкловського, Г. Шпета, Р. Якобсона та ін., що досліджували прийоми створення новизни в поезії,

ефектність стилістичних засобів. З'ясовуючи роль поетичного світосприйняття у формуванні літературної компетенції студента, варто звернутись до аналізу української ментальності С. Андрусів, М. Костомарова, А. Кульчицького, М. Шлемкевича та ін. Взаємовплив національного характеру та народної творчості підкреслювали у своїх працях М. Гончаренко, М. Драгоманов, О. Забужко та ін.

Зазначені вище роботи дають можливість наблизитись до мети цієї статті — проаналізувати й ґрунтовно схарактеризувати значення поетичного світосприйняття у набутті літературної обізнаності студентами негуманітарних вищих навчальних закладів України, визначити роль такого роду перцепції в подальшому входженні фахівця в соціокультурний простір, у вмінні вирішувати особистісно-професійні питання, спираючись на духовні орієнтири, прищеплені писемною творчістю нашого народу.

Враховуючи масштабність обраної теми дослідження, основними завданнями є: дати визначення поняття «поетичне світосприйняття»; з'ясувати риси національної ментальності, що спричиняють ліричну перцепцію українця; розкрити її роль у становленні особистості; проаналізувати професійні компетентності, розвиток яких витікає із високого рівня літературної обізнаності майбутнього фахівця; запропонувати шляхи практичного оволодіння літературною компетенцією на заняттях гуманітарного циклу дисциплін.

Метафізика поетичного мислення бере свій початок у творчості Арістотеля, Діонісія, Квінтіліана, де визначено три шляхи до її досягнення: сказання, написання й читання [7]. На сучасному етапі людина так само дотримується спочатку усної передачі дійсності, за допомогою якої вона презентує себе у цьому світі, потім її творчої трансформації митцем через обрані ним стилістичні засоби. І зрештою, споживання читачем вигаданої картини, коли його образна реалія відтворює інтерпретовані письменником реалії, через які митець долучає людину до явищ культури, відкриває в особистості нові рівні буття.

Таким чином, світосприйняття здійснюється через внутрішній світ людини, крізь призму її вподобань і переживань, емоцій, закладених у ній на генетичному рівні. Важливу роль у світосприйнятті відіграє епоха, у яку живе людина. Саме історична доба регулює інтимність реакцій, визначає коло особистих проблем. У світосприйнятті людини поєднується спадкове із сучасним, і пріоритетність одного із них є вирішальним у розв'язанні особистих питань.

Національними рисами українця, що формують ціннісно-сміслову сферу його буття, є домінуюче жіноче начало, ліризм, антеїзм, а звідси підвищена сентиментальність, емоційність, чутливість — те, що, за визначенням П. Юркевича

[8] та С. Ярмуса [9], охоплює поняття «кордоцентризм». М'якість і доброзичливість українця, його любов до природи знайшли відображення в усній, а згодом і в художній творчості нашого народу.

На думку сучасного літературознавця Ю. Коваліва, схильність до символізму й персоналізації визначили пріоритетність поезії серед фольклорних і літературних жанрів, її близькість до музики та малярства пояснюють ірраціональність світосприйняття й недовомленість поетичного твору [4]. Тому в ліриці відсутня посередня передача реальної дійсності (як-от політики, ідеології), тут формується своєрідна естетична система, що транслює у створену поезією реальність через асоціативні канали. Відчуженість від логічних структур, мальовничість та колористика роблять лірику голосом людського серця, у якому сплітаються помисли, думка й туга.

Поетичне світосприйняття як процес осягнення світу й внутрішнє відтворення картини дійсності за допомогою художніх образів, мелодійності, музичності є характерною ознакою українців. На думку Ю. Шевельова, причиною виникнення національної мови була поезія, бо мова «заснована з допомогою поезії та заради поезії, як прояв поетичного духу нашого народу» [6, 87]. Із глибин історії й до наших часів лірика українського народу плекає одвічні загальнолюдські цінності: любов, добро, чуйність, милосердя, сердечність.

За визначенням багатьох дослідників фольклору, пісні про кохання становлять чи не найбільшу групу від загальної кількості усних творів. Здебільшого таке співвідношення спостерігається й у письменницькій творчості, коли максимальну амплітуду почуттів людина відтворює у віршованій формі. Посилений психологізм, паралелізм, метафоризація збільшують ефект передачі внутрішнього стану ліричного героя. Незважаючи на епоху у яку працює, український митець підсвідомо дотримується закладеної в його генетичній пам'яті формули оспівування кохання, коли досягають апогею почуття людини у нерозривній єдності з природою: «А як ти мене полишиш, / А як я тебе полишу — / Стане більше хмар у світі. <...> А як ти мене забудеш, / А як я тебе забуду — / Гримне блискавка у небі, / Спелить весь білий світ» [2, 26]. Проектована фатальність нещасливого кохання, посилена домінуванням стилістичних фігур, аж ніяк не доводить перемогу зла над добром у любовній ліриці Г. Гордасевич. Дотримуючись моделі Добра, культивованого в українському фольклорі, поетеса гіперболізує силу справжнього кохання, що стає незнищеним: «Тільки все це неможливо — / Адже вічна в нас любов» [2, 26].

Аналогічних рядків українська поезія знає чимало. За будь-яких утисків, режимів поетове слово доносило читачу те, чим промовляло його

серце. І яким би не було ставлення митця до дійсності, його світосприйняття знаходило вплив через одвічні людські почуття, зойк душі: «*Мої сонети — то краплини болю, / Роздуму, і смутку, і печалі...*» [1, 13]. Внутрішні переживання ліричного героя П. Бондарчука лунають переливом поетично-музичних акордів, відтворюючи за допомогою асонансів єдність емоцій і рацій, доводячи, що навіть у час технічного прогресу, коли скрізь домінує математика й інформатика, не можна позбавляти себе поезії, бо вона — душа народу, із її порухами та прагненнями. Знищення емоцій — це обкрадання душі, а з нею — і власної духовності, й народної.

Митці не відкидають раціональність; у своїй творчості вони звертаються до тем актуальних, із властивою їм гостротою слова не бояться викривати вади суспільства. Проте саме завдяки їхньому поетичному світосприйняттю рядки авторських віршів доходять до серця читача, бентежать його думки, провокують до дії. Поезія — не спосіб заперечення раціонального мислення, це шлях до самопізнання, самоідентифікації.

Досліджуючи цивілізаційний розвиток, відомий німецький філософ О. Шпенглер висловив твердження, що технічний прогрес знищує культуру. У сучасному світі з його швидкоплинністю часу, надмірною інформативністю людина особливо гостро відчуває брак духовності, щирості. І знову викарбувана на скрижальях підсвідомості генетична пам'ять українця відшукує манівець для його порятунку: «*Подамся в степ на Вознесіння, / Де в чистім просторі — ні тіні, / Де ти під небом — мов ягня. / Перед життям в благоговінні / Я опускаю на коліна / У чебреці нового дня*» [3, 34]. Сповнена життєвого досвіду третя збірка Ю. Доценка насичена чуттєвими ліричними мініатюрами, де в порівняльно-метафоричній формі змальовано острівці духовної насолоди людини, місце її внутрішнього відродження.

Оцінюючи значення емоцій і рацій у житті українця, П. Куліш вбачав у розумі потяг до всього іноземного, чужого, а серцю відводив роль охоронця культури свого народу, бо саме воно дарує людині любов, веде її до досконалості [5]. Емоційно-почуттєвий характер української ментальності, відбитий в національній поезії, є запорукою існування духовності, а отже — і фундаментом функціонування української культури. Випробуваний у багатьох поколіннях національний характер зберіг сформований у ньому базовий комплекс духовних зв'язків, що плекають самотождність кожного окремого індивіда, виходячи із його особистих психічних настанов. Спираючись на потреби окремої людини, цей національний комплекс формує стереотипні норми життя й поведінки, враховуючи індивідуальний досвід.

Із плином часу соціальні вимоги до людини видозмінюються, виникає потреба в набутті нових

професійних навичок, тобто в оволодінні новими компетенціями. Економічне мірило сучасності на перший план висуває затребуваність у мобільних, стійких до стресу фахівців, здатних уміло керувати людьми, володіти ораторським мистецтвом і розумітись на інформаційних технологіях. Але у стосунках «людина-людина» неможливий лише матеріальний розрахунок, бо спілкування у колективі повинно базуватись на загальнолюдських ідеалах. Ураховуючи ці нюанси, освіта в Україні одним із своїх провідних принципів визначає гуманізм. На жаль, у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю цикл гуманітарних дисциплін обмежується викладанням ділового мовлення, світової культури та мистецтва, історії української культури, етики й естетики, історії. Відсутність такого навчального предмета як українська література у цих освітніх установах суттєво впливає на формування молодого фахівця, його входження у соціум і самовизначення. Оволодіння літературною компетенцією сприяє розвитку у майбутнього спеціаліста соціальних, мотиваційних, функціональних компетентностей, що обумовлюють його активну участь у суспільному житті, здатність до самовизначення й самозбереження, ораторські здібності, комунікативні навички, вміння сприймати та вирішувати проблемні питання.

Через естетико-літературознавчі категорії та поняття студент усвідомлює суспільно-ціннісні орієнтири, бо художній твір не просто передає якусь історичну подію чи відображає часовий період життя суспільства, він виховує, моралізує, стимулює читача. Краса рідної мови, передана в поетичному слові, оздобленому тропами й фігурами, формує у її носія любов і повагу до національного, до спадщини предків, до історії свого народу.

У нефілологічних вищих навчальних установах України формування літературознавчої компетенції реалізується, насамперед, через творчі види робіт на заняттях із дисциплін гуманітарного циклу. Студентам пропонуються індивідуальні завдання за спадщиною майстрів художнього слова, створення презентацій зі словесно-музичним супроводом, що пояснюють цікаві й маловідомі факти біографії українських письменників. На самостійну роботу виносяться низка творчих завдань із художнього аналізу поетичних текстів. Практичні заняття з ділового мовлення радимо організовувати за прикладами з літературних шедеврів. На семінарах з історії української культури цікавими для студента можуть бути різні ігрові форми, що розкривають нові сторінки літературної спадщини України. Для позааудиторної роботи рекомендуємо організацію творчих вечорів, проведення круглих столів, приурочених до вшанування пам'ятних дат, Дня української писемності, Дня поезії. Не

менш важливими в становленні самостійності особистості, розкритті її творчого потенціалу стануть заохочення студентів до написання ліричних і прозових творів, за допомогою яких вони моделюють життєві ситуації та у вчинках своїх героїв знаходять шляхи розв'язання проблемних питань. Проведення літературних вечорів, скажімо, поетів-початківців сприятиме формуванню їхньої активної життєвої позиції, а форма дискусії в цьому разі активізує набуття комунікативної компетенції учасниками творчих зустрічей.

Отже, формування літературознавчої компетенції в сучасній вищій школі України здійснюється інтегровано, бо у процесі опанування знань із літератури студенти паралельно розвивають міжпредметні компетентності: художньо-естетичні та художньо-технічні. Поєднуючи поетичне слово й музику, майбутні фахівці удосконалюють ґрунтовність власного осмислення художніх явищ, розвивають свої творчі вміння, що сприяє глибшому засвоєнню загальнолюдських і високomorальних цінностей. Використання компетентнісного підходу в процесі навчання сприяє активізації самостійної роботи студента. Удосконалення літературної обізнаності стимулює пізнавальний інтерес, спричиняє набуття інформаційних умінь

слухачами, адже виконання творчих завдань базується на самостійному пошуку необхідних відомостей, їх аналізі та наступній інтерпретації.

Розвиток поетичного світосприйняття студента мотивує його на подальше самовизначення, орієнтує на духовні ідеали, оспівані поетичним словом, на формування стійкої життєвої позиції, особистих цінностей, які стають основою його професійної діяльності. Набуття літературознавчої компетенції сприяє вихованню життєво активних громадян, що гідно зберігають риси національного характеру для наступних поколінь.

Інтегровано функціонуючи разом із загальнокультурною та мовною, літературна компетенція розвиває у студента його майбутні професійні якості: творчий підхід до вирішення проблеми, комунікативні здібності, ораторські навички. Виходячи з духовних взірців української нації, літературна обізнаність сприяє становленню професійно-особистісного феномена студента, що формується відповідно до сучасних вимог ринку праці, при цьому зберігаючи кордоцентричний компонент української ментальності, який знаходить втілення в особистому світосприйнятті та поведінці. Як ми бачимо, кордоцентризм виступає рушійною силою у житті українця, підкреслюючи унікальність його буття.

ДЖЕРЕЛА

1. Бондарчук П.Ф. Три струни : поезії / Петро Бондарчук. — Донецьк : Донбас, 1980. — 127 с.
2. Гордасевич Г. Сонце, вітер і жінка : поезії / Галина Гордасевич. — Львів : Піраміда, 2001. — 64 с.
3. Доценко Ю. Золотий апостроф / Юрій Доценко. — Донецьк : УКЦ, 1998. — 120 с.
4. Ковалів Ю. Рух естетичної свідомості в українській поезії першої половини ХХ століття / Юрій Ковалів. — К., 1996. — С. 28.
5. Куліш П.О. Твори : у 2 т. / Пантелеймон Куліш. — К. : Наукова думка, 1998. — Т. 2. — 768 с.
6. Шевельов Ю. Вибрані праці. Книга II : Літературознавство. — вид. 2-ге / Юрій Шевельов. — К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2008. — 1151 с.
7. Шевцов С.В. Метафізика поетичного мислення Античності (досвід історико-філософської реконструкції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Шевцов С.В. — Дніпропетровськ, 2008. — 20 с.
8. Юркевич П. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого / Памфіл Юркевич // Юркевич П. Вибране. — К. : Абрис, 1993. — С. 73–114.
9. Ярмусь С. Кордоцентризм — підстава української духовності й філософії / Степан Ярмусь // Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. — Мюнхен : УВУ, 1988. — С. 402.

В статье рассмотрены современные аспекты развития и функционирования образовательной сферы Украины, подчеркнута значимость такой дисциплины, как украинская литература в подготовке и воспитании духовно богатой, талантливой, интеллектуальной молодежи. В исследовании определена роль поэтического мировосприятия в процессе освоения литературной компетенции студентом, предложены варианты приобретения знаний по литературе в высших заведениях негуманитарного профиля.

Ключевые слова: гуманизм в образовании, литература, поэтическое мировосприятие, компетенция, компетентность.

The article examines modern aspects of the development and functioning of the educational sector of Ukraine, highlights importance of Ukrainian literature in training and educating of spiritually rich, talented, intelligent young people. The article defines the role of poetic perception in the process of acquiring literary competence by a student, offers the ways of getting knowledge in literature in higher institutions of non-humanitarian profile.

Key words: *humanism in education, literature, poetic perception, competence, competency.*

УДК 821.161.2.09

Михайло Сподарець

БОРОТЬБА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ БІОГРАФІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА 1920-х — поч. 1930-х рр.

У статті аналізуються пошуки методологічних підходів у 1920–1930-ті роки українськими вченими-літературознавцями під час дослідження біографії Т.Г. Шевченка. Суперечливість ситуації цього періоду була зумовлена ідеологізацією постаті відомого українського поета та боротьбою марксистського літературознавства з неонародницькими, формалістичними та класичними методологічними школами. Комуністична влада поставила перед літературознавцями мету і завдання заперечити національну складову творчості Т.Г. Шевченка. Об'єктом аналізу є праці провідних представників різних методологічних шкіл українського літературознавства, які досліджували окремі аспекти біографії українського поета в цей період.

Ключові слова: *біографія, методологія, ідеологія, неонародництво, соціологічний метод, формальний метод, шевченкознавство.*

Розмаїття методологічних підходів у дослідженні біографії Т. Шевченка 1920-х — поч. 1930-х років відбиває загальні тенденції вітчизняного шевченкознавства цього періоду. Увага до тих чи інших аспектів творчості відомого українського поета є тим дзеркалом, у якому виразно відображаються провідні методологічні, художньо-естетичні та ідеологічні спрямування. Як відомо, у цей час в українському літературознавстві точилася, за висловом В. Коряка, так звана «боротьба з культом Шевченка». На наш погляд, аналіз боротьби і взаємодії різних методологічних підходів у шевченкознавстві цього періоду дозволить відкрити нові перспективи вивчення особливостей українського літературного процесу ХХ ст.

Питання своєрідності дослідження біографії поета в українському шевченкознавстві 1920-х років розглядалося науковцями лише частково. Так О. Дорошкевич, підсумовуючи у 1929 році десятиліття радянського шевченкознавства, приділив цій проблемі значну увагу [4, 4–18]. У 1970-ті роки Ю. Івакін доволі широко дослідив і охарактеризував українське шевченкознавство 1920-х років, приділивши цьому більше 30-ти сторінок [8, 129–161]. В. Смілянська, аналізуючи дослідження біографії Т. Шевченка цього періоду,

підкреслила, що «розробка соціальної біографії Шевченка посідає найвагоміше місце в радянському шевченкознавстві 20-х років» [18, 254]. В еміграції найбільш докладно розглядав перипетії радянського шевченкознавства П. Одарченко [12]. Частково питання вивчення біографії поета в шевченкознавстві 1920-х рр. розглядалося у відповідному розділі колективної монографії «Шевченкознавство у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» [22, 17–31].

Мета нашої роботи — проаналізувати шевченкознавчі праці, присвячені висвітленню біографії поета в контексті провідних методологічних шкіл 1920–1930-х років та виділити панівні тенденції.

На наш погляд, «боротьба за Шевченка» в літературознавчому дискурсі 1920-х — поч. 30-х рр. велася між «народництвом» і «модернізмом»: боротьба за знищення зародків національної самосвідомості українців під гаслом «ліквідації культу Шевченка». І. Айзеншток так пояснював мету діяльності нещодавно створеного Інституту Тараса Шевченка: «Утворення в Харкові спеціального науково-дослідчого Інституту Тараса Шевченка, який за одне з головних своїх завдань ставить збирання і дослідження усіх матеріалів про великого поета українського — є великий поступовий крок на тому шляху, що його початок